

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Zbyněk Janoušek

**PROMĚNY REKREAČNÍCH FUNKCÍ INTENZIVNĚ
VYUŽÍVANÉ ŘÍČNÍ NIVY V KONTEXTU VÝVOJE
KRAJINY ČELÁKOVIC A OKOLÍ**

CHANGES OF RECREATIONAL FUNCTIONS OF INTENSIVELY USED
RIVER BOTTOMLAND IN THE CONTEXT OF LAND DEVELOPMENT
OF ČELÁKOVICE AND ITS NEIGHBOURHOOD

Bakalářská práce

Praha 2008

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Zdeněk Kučera

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením RNDr. Zdeňka Kučery a že jsem všechnu použitou literaturu a prameny řádně citoval.

V Praze dne 25. srpna 2008

Zbyněk Janoušek

Poděkování

Děkuji RNDr. Zdeňku Kučerovi za vedení mé bakalářské práce. Dále chci poděkovat řediteli Městského muzea v Čelákovících Jaroslavu Špačkovi a kronikáři obce Káraný Oldřichu Křivánkovi za poskytnutí cenných informací a materiálů. Zároveň děkuji své rodině za podporu při vzniku této práce.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá rekreačními funkcemi říční nivy v okolí Čelákovic během 20. století. Tím chce přispět k opomíjenému tématu geografického výzkumu, kterým je studium kulturněhistorických a environmentálních aspektů prvků krajinné sféry, v tomto případě řeky a její nivy. Je obsažen stručný přehled některých pojetí rekreační funkce krajiny, což má význam při dalším sledování. Práce kombinuje informace z odborné literatury, regionálních publikací a je v ní také vyzkoušena netradiční metoda porovnání stavu krajiny na starých a současných (pozemních) fotografiích. Cílem je zasadit změny rekreačních funkcí v zájmovém území do kontextu vývoje využití krajiny a obecných trendů v oblasti rekreace a zjistit proč ke změnám funkcí došlo.

Klíčová slova: rekreačních funkce, vývoj krajiny, říční niva, pozemní fotografie

Abstract

The thesis deals with the recreational functions of river bottomland in the vicinity of Čelákovice town during the 20 century. In this way it contributes to the neglected subject of geographical research concerning the study of cultural-historical and environmental aspects of the history of landscape sphere. In the given case, there are rivers and their bottomlands. The thesis includes the main points of some conceptions of the recreational function, which is of great importance in further observation. The thesis combines further details from technical books, regional publications and also an examination of the untraditional comparative method concerning the state of the environment in old and contemporary /land/ photos. The aim of the thesis is setting all recreational functions in the context of the of land development and general trends in a recreational sphere and establishing the cause why the changes have occurred.

Keywords: recreational function, land development, river bottomland, land photo

Obsah

Seznam obrázků	6
1. Úvod	8
2. Rekreační funkce krajiny	9
2.1 Pojetí rekreační funkce krajiny	9
2.2 Sledování rekreační funkce krajiny	11
3. Proměny rekreačních funkcí krajiny Čelákovicka	13
3.1. Vymezení zájmového území	13
3.2. Základní charakteristika krajiny Čelákovicka	14
3.3. Etapy vývoje rekreačních funkcí krajiny Čelákovicka	15
3.3.1. Období před rokem 1918	16
3.3.2. Období 1918-1945	18
3.3.3. Období 1945-1968	22
3.3.4. Období 1969-1989	24
3.3.5. Období po roce 1989	26
4. Závěr	30
5. Použitá literatura a zdroje	32
6. Přílohy.....	34

Seznam obrázků

V textu:

Obr. 1: Ostrov u Čelákovice s naznačeným regulačním zásahem

Obr. 2: Pláž říčních lázní „České Grado“, Čelákovice 20.-30. léta 20. stol.

Obr. 3: Bývalá pláž u tůně Grado, Káraný 2008

Obr. 4: Vila poslance Stříbrného, Káraný 20.-30. léta 20. stol.

Obr. 5: Bývalá vila poslance Stříbrného, Káraný 2008

Obr. 6: Stadion míru postavený v 50. letech 20. století

Obr. 7: Stadion míru, 2008

Obr. 8: Pláž vzniklá po regulaci Labe, Káraný 2008

Obr. 9: Bývalá pískovna Malvíny (Mezi mosty), Lázně Toušeň 2008

V příloze:

Obr. 10: Přívoz na České Grado, Čelákovice 1920

Obr. 11: Lávka na České Grado, Čelákovice 20.-30. léta 20. století

Obr. 12: Místo kde stávala lávka na České Grado, Čelákovice 2008

Obr. 13: Labe u podniku Stabenov (dnes Kovohutě), Čelákovice 20.-30. léta 20. století

Obr. 14: Labe u podniku Kovohutě, Čelákovice 2008

Obr. 15: Zahrádkářská kolonie u podniku Kovohutě, Čelákovice 2008

Obr. 16: Bouda Jizerka, Nový Vestec 30. léta 20. století

Obr. 17: Bouda Jizerka, Nový Vestec 2008

Obr. 18: Řeka Jizera nad boudou Jizerkou, Nový Vestec 2008

Obr. 19: Železniční most, Čelákovice 20. léta

Obr. 20: Zaslepování pravého labského ramena, Čelákovice 1937

Obr. 21: Železniční most, Čelákovice 2008

1. Úvod

Práce se zabývá změnami rekreačních funkcí říční nivy v Čelákovících a okolí během 20. století. Na jejím počátku stály úvahy o osudu Českého Grada, kdysi slavného koupaliště na Labi u Čelákovic. Velké množství návštěvníků, kteří ve 20. a 30. letech 20. století na koupaliště přijížděli, významně přispívalo k rozvoji všech okolních obcí.

Od té doby se sice mnohé změnilo, ale i v současnosti stále patří odvětví rekreace a cestovního ruchu k významným faktorům rozvoje regionů a vítaným zdrojům příjmů. Ne náhodou se tak územní plán Čelákovic (1. změna územního plánu sídelního útvaru města Čelákovice 2004) několikrát zmiňuje o rehabilitaci rekreační funkce řeky Labe. K dosažení tohoto cíle dle mého názoru může napomoci znalost vývoje rekreačních funkcí v daném území a zejména příčin, které vedly ke změnám.

Nejprve je vhodné vysvětlit stěžejní pojem práce. O tom, jak jsou rekreační funkce nějaké krajiny, oblasti, místa v odborné literatuře definovány, pojednává kapitola 2.1. Rekreační funkce krajiny. Záměrem kapitoly je nastínit šíři přístupů a také upozornit na rozdíly mezi nimi.

Havrlant (1985, s. 55) mezi jinými autory uvádí, že rekreační funkce „vyplývá výlučně z přírodních podmínek“. Zaměřil jsem se proto na sledování vývoje kulturní krajiny Čelákovicka (, silně ovlivňované člověkem), který mohl s proměňujícími se funkcemi souviset.

Na rekreanty však nepůsobí pouze krajina, ve které se nacházejí, ale také požadavky, s jakými do ní přijeli. Ty byly a jsou ovlivněny nejen různými trendy i módami v rekreaci, ale též širším společenským vývojem. Rekreační funkce krajiny jsou rozděleny do kvalitativně odlišných etap a podrobněji rozebrány.

Základní otázky práce tedy zní: Jak a proč se měnila rekreační funkce krajiny okolí Čelákovic v kontextu celkových proměn zdejší krajiny?

Zájmové území je tvořeno čtyřmi obcemi severovýchodní části okresu Praha-východ, při soutoku řek Labe a Jizery. Jsou to město Čelákovice, městys Lázně Toušeň a obce Káraný a Nový Vestec. Jejich celková výměra činí 33,5 km² a v textu jsou většinou zkráceně označovány jako Čelákovicko. Důvod tohoto vyvezení je uveden v kapitole 3.3.1. Uvedené území jsem si zvolil mimo jiné proto, že v něm bydlím, a předpokládám, že znalost místního prostředí mi umožní lépe pochopit a vysvětlit některé aspekty zkoumané problematiky.

2. Rekreační funkce krajiny

2.1. Pojetí rekreační funkce krajiny

Pojem funkce krajiny vysvětlují například Löw, Míchal (2003, s. 74): „Antropocentrický pohled vždy očekává od krajiny určité kladné působení na člověka-uživatele, označované jako funkce.“ Podle míry plnění předpokládaných funkcí (, tj. uspokojování v čase proměnlivých lidských potřeb,) pak člověk krajinu (většinou podvědomě) hodnotí, přikládá jí určité hodnoty. (Löw, Míchal 2003)

Havrlant (1985, s. 55) píše v souvislosti s lidskými potřebami o třech funkcích krajiny: výrobní, obytné a rekreační. Rekreační funkce podle něj „vyplývá výlučně z přírodních podmínek, je však dále umocňována řadou výtvorů společnosti, které činí danou krajinu přitažlivější – např. kulturně historické památky, folklór, technická díla, ubytovací možnosti, vybavenost rekreačních areálů pro letní i zimní sporty, místní výroba.“ Uvažujeme-li pouze tři zmíněné základní krajinné funkce, existují i monofunkční rekreační krajiny, například území národních parků a mnohá mořská pobřeží (Havrlant 1985). Je přitom třeba brát v úvahu, že se vhodnost určité krajiny k rekreačnímu využití značně proměňuje v prostoru i čase (Lipský 1998).

Ve smyslu shora uvedené funkce krajiny (Löw, Míchal 2003) je rekreační funkcí krajiny působení na rozvoj fyzické a psychické energie člověka v jeho volném čase. K tomu patří možnost změny prostředí, monotónní činnosti a způsobu života a přímý styk s přírodou. Podrobněji lze rozlišit tři formy rekreace lišící se nejen délkou trvání, ale zejména naplňováním různých lidských potřeb (, a tedy i svou funkcí): každodenní (v pracovní dny po práci), krátkodobou (ve dnech pracovního volna, min. 1 den – max. 4 dny) a dlouhodobou – pobytovou rekreaci. (Mejsnarová 2004)

Dohnal et al. (1985) člení funkční využitelnost rekreačně vhodných oblastí s přihlédnutím k úrovni hlavních územních prvků (terén, nadmořská výška, klimatické poměry, lesy, vodní poměry, zemědělský půdní fond, krajinářské hodnoty) podle rekreačních aktivit. Funkce oblasti autoři pojmají nejen jako odraz rekreačních aktivit, které je v ní možno uskutečnit, ale zdůrazňují ty funkce, které jsou převažující a typické v porovnání s dalšími oblastmi. Rozlišují se dvě základní funkce, a to rekreace krátkodobá a dlouhodobá. Jmenovitý soubor specifických funkcí tvoří pěší turistika,

vodní turistika, horolezectví, vodní sporty, zimní sporty, lázeňské léčení, myslivost, sportovní rybolov, přírodní pozoruhodnosti, kulturní památky a kulturně společenské akce (Dohnal et al. 1985). Dále se funkce diferencují podle svého významu od místního až po mezinárodní. Novější typologie (Vystoupil et al. 2007) se pak zaměřuje na střediska cestovního ruchu a uvádí například střediska letní rekreace u vody, horská střediska letní a zimní rekreace a významná střediska druhého bydlení.

Gardavský (1976) chápe rekreační funkci v sociálněgeografickém smyslu jako rekreační aktivitu daného místa. Rekreační funkce je vztahem mezi dvěma sociálně geografickými elementy, kterými jsou místní obyvatelé a rekreanti, na určité ploše, přičemž proměny každého z nich jsou a priori nezávislé. Je zdůrazněno, že nejde pouze o matematický vztah mezi dvěma proměnnými a plochou, i když mohou existovat vzájemné závislosti. Gardavský (1976, s. 127) odkazuje na pojetí městské funkce J. Beaujeu-Garniera a G. Chabota jako souboru „různých činností, vztahů a závislostí, které ospravedlňují existenci tohoto útvaru a jeho rozvoj“.

Pro jemnější posouzení rekreační funkce území považuje Gardavský (1976) údaje o absolutním počtu rekreačních objektů i jejich hustotě na tzv. rekreační plochu za nedostatečné a poskytující pouze vstupní informaci. To je důvodem konstrukce přesnějších ukazatelů. Gardavský (1976) vyšel z Defértova vztahu mezi počtem návštěvníků určitého území a zdejším trvalým obyvatelstvem $T_f = (L \cdot 100 / P)$ a doplnil ho o rekreační plochu téhož území: $R_{f1} = (L \cdot 100 / O) \cdot (1 / R_p)$, kde L = počet rekreačních objektů $\times 4$ – což je průměrná návštěvnost objektů individuální rekreace, O = počet trvale žijících obyvatel, R_p = rekreační plocha. Ukazatel tedy nezohledňuje veřejná ubytovací zařízení a vázanou rekreaci. Další podobný vzorec počítá s podílem rekreační plochy (, tj. vodní, lesní, louky, pastviny, zahrady) na celkové ploše území (Kuchařová 1984, cit. v Fialová 2000). Turisticko-rekreační funkce Vystoupila et al. (2007) zahrnuje i hromadná ubytovací zařízení.

Vzhledem k přetrvávajícímu významu druhého bydlení v rámci českého cestovního ruchu a rekreace, a zřejmě také díky relativní dostupnosti dat, ztotožňuje většina vztahů uvedených v předchozím odstavci rekreační funkci území právě s intenzitou druhého bydlení. Škála rekreačních aktivit spojených s druhým bydlením i na něm nezávislých je však mnohem širší. Tímto způsobem lze sledovat rekreační funkci krajiny Čelákovicka v podstatě až od zániku Českého Grada. Do té doby zde stálo jen málo chat a mnohem více rekreantů se ubytovávalo v tzv. letních bytech u místních obyvatel (Křivánek 1997), které se však v pozdějších soupisech objektů individuální

rekreace neobjevily. Z tohoto hlediska je rekreační funkce krajiny v období první republiky výrazně podhodnocena. Místo neurčitého „působení na rozvoj fyzické a psychické energie“ bude vhodnější v této práci rozlišovat více rekreačních funkcí krajiny podle jednotlivých aktivit.

2.2. Sledování rekreační funkce krajiny

Fialová, Chromý, Marada (2007) ve svém článku upozorňují na to, že studium environmentálních a kulturněhistorických aspektů prvků krajinné sféry stojí v geografickém výzkumu na okraji zájmu, což zejména platí o prvcích přírodní sféry, např. řekách. Článek se sice zabývá řekou Vltavou, ale postupy v něm uvedené lze jistě použít i pro Labe. Autoři upozorňují na značnou šíři možných přístupů při geografické analýze změn funkčního využití říčních břehů. (Břehy je v článku myšleno území obcí řekou protékaných nebo s ní sousedících.) Pro vývoj kulturní krajiny říční nivy má zvláštní význam to, že řeka je faktorem regionálního rozvoje, je komunikační spojnicí i bariérou a zdrojem obživy obyvatel. (Fialová, Chromý, Marada 2007) Řeky jsou také místem rekreace, přestože Labe kvůli intenzivnímu plnění řady dalších funkcí nepatří mezi v tomto způsobu využití k typickým, na rozdíl např. od Berounky, Vltavy, Sázavy.

Při sledování změn rekreační funkce krajiny lze využít mnohé podklady používané ke studiu obecného vývoje krajiny. Přehled historických podkladů je uveden například v učebním textu Lipského (2000). Podle své povahy se člení na písemné (popisy, statistická data), grafické (mapy, pohledové obrazy) a snímkové (letecké a družicové snímky). Protože mají mnohé písemné a grafické podklady týkající se různých zájmových území nestejnou kvalitu a vypovídací schopnost, nejčastěji jsou ve vědeckém výzkumu využívány prameny, které jsou srovnatelně použitelné pro celé území Česka. Zde jsou z velkého množství podkladů uvedeny ty, které byly použity.

Statistická data, většina map a leteckých snímků se většinou nezaměřuje na kladné rekreační působení krajiny na člověka. Proto byly užity další zdroje, ve kterých naopak popis a zobrazování oblíbených míst hraje často významnou roli.

Důležitou roli v této bakalářské práci hraje regionální literatura, která obsahuje mnohdy jiným způsobem nezjistitelné informace. Je součástí seznamu použité literatury, který je uveden na konci práce. Při práci s regionální literaturou je ovšem třeba si dát pozor na případné zveličení uvedených místních událostí a předkládané

údaje je vhodné pokud možno ověřit z více zdrojů. U desetitisícového města Čelákovice to nemusí znamenat problém, na rozdíl od malých obcí Káraný a Nový Vestec, kterými se zabývá jen několik málo knih.

Dalším podstatným zdrojem informací jsou staré pozemní fotografie míst, která byla rekreačně využívána. Skutečnost, že fotografie nejsou evidovány v centrální databázi, což ztěžuje či znemožňuje jejich použití pro územně rozsáhlé studie, v případě nepříliš rozsáhlého Čelákovicka nevadila. Fotografie jsou cenným dokladem historického stavu krajiny, ale problémem při jejich použití je nesystematičnost pořizování (Sklenička 2003). To se projevilo (podle fotografií ve sbírce Městského muzea v Čelákovících) například zvýšeným zájmem fotografů o koupaliště České Grado v době jeho slávy.

V souvislosti s knihou *Letem českým světem* (Dejmal 1999) obsahující dvojice fotografií stejných míst a krajin, které vznikly sto let po sobě, zdůrazňuje Jeleček (2001) rozdíl v chápání starých fotografií jako cenného historického pramene a jako kulturního či uměleckého fenoménu. Podle Jelečka (2001) nelze jednoduše označit za důkaz devastace krás krajiny „skutečnost, že krásné stavby a vesničky, které bylo možno dříve snadno fotografovat (, protože byly obklopeny pečlivě obdělávanou krajinou plnou polí,) a dnes nikoliv (, protože v krajině či před nimi vyrostly stromy a keře znemožňující dobrý výhled).“

Po výběru fotografií zachycujících místa spjatá s rekreací a určení jejich polohy podle známých objektů následoval terénní průzkum. Jeho cílem bylo vyfotit současný stav lokalit, i když ne s tak přísnými požadavky jako ve zmíněné knize (Dejmal 1999), kterými byly stejný úhel pohledu, roční období, světelné podmínky apod. Poté byly fotografie převedeny do stupňů šedi, aby jejich barevnost nerušila při srovnání s původními.

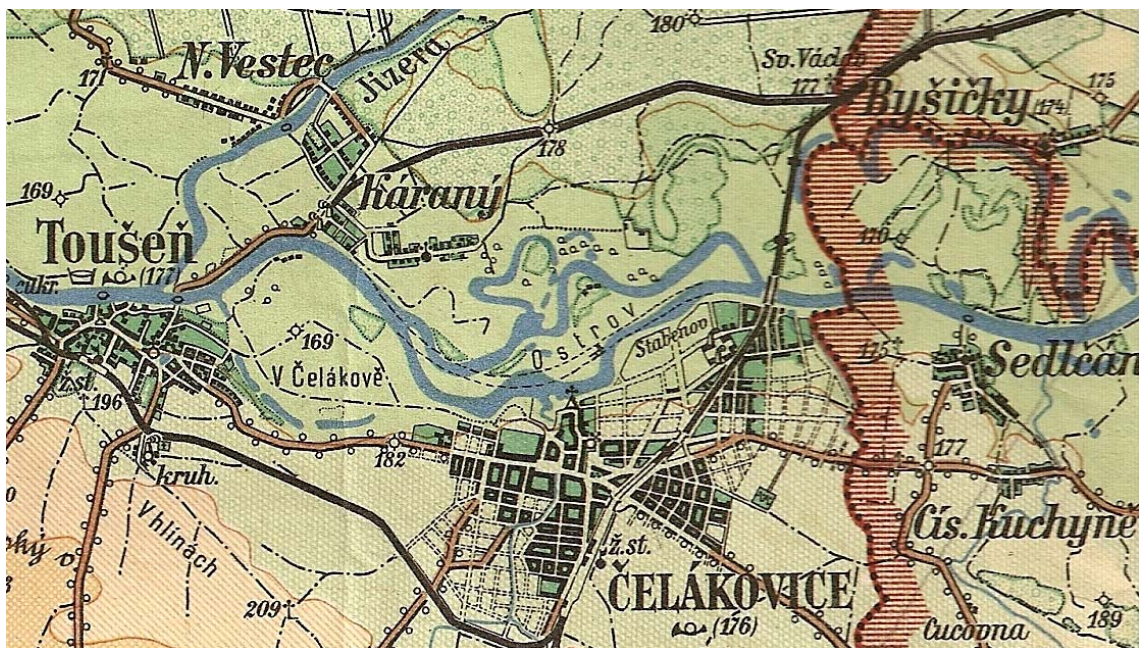
3. Proměny rekreačních funkcí krajiny Čelákovicka

3.1. Vymezení zájmového území

Zájmové území bylo vymezeno tak, aby pokrývalo rekreační oblast tvořenou ve své době významnými, ale dnes již zaniklými říčními lázněmi „České Grado“ na bývalém labském ostrově u Čelákovíc, který dnes leží na území obce Káraný. Tato oblast pokračovala i na pravém břehu Jizery, v Novém Vestci. Obnovené říční lázně Jizerka zde pokračují v přerušené tradici. Kromě toho byl Káraný v letech 1961-1990 sloučen s Novým Vestcem do jedné obce. Lázně Toušev s Čelákovicemi spojuje, kromě rekreačního využití Labe, také těžba čelákovické slatiny využívané k lázeňským léčebným procedurám a nové vodní plochy vzniklé mezi oběma obcemi těžbou šterkopísku. Tyto plochy jsou v současnosti rovněž rekreačně využívány.

Další blízké minulé i současné lokality atraktivní z hlediska využití volného času (, např. Houšťka, Ostrov u Záp, Tři Chalupy,) již s Gradem a Čelákovicemi přímo nesouvisejí a jsou mnohem více spojeny se sousedními středisky- Brandýsem nad Labem-Starou Boleslaví a Lysou nad Labem, do jejichž zázemí náležejí.

Obr. 1: Ostrov u Čelákovíc s naznačeným regulačním zásahem

Zdroj: Křivánek 2003

3.2. Základní charakteristika krajiny Čelákovicka

Vzhledem k tomu, že při rekreaci hraje významnou roli atraktivita dané krajiny, je uvedena charakteristika krajiny Čelákovicka. Kromě základního přiblížení zájmového území tak nabízí vhled do toho, co bylo a je cílem jeho návštěvníků.

Čelákovicko je součástí Středolabské tabule a leží v nadmořské výšce kolem 200 m. Jeho krajina je plochá se širokou nivou Labe, pouze místy vystupují izolované kopce. Severně od Labe začíná zdvíhat tzv. krajina vrstevních stupňů. V geologické stavbě převažují měkké sedimentární horniny. Díky úrodným zemědělským půdám se někdy krajině celého středního Polabí říká „zlatý prut země české“. Fytogeograficky se krajina nachází na okraji izolované oblasti střední části české kotliny, která má výrazně suché a teplé klima kontinentálního rázu. (Červinka, Sádlo 2004)

Niva Labe představuje pestrou, jemně strukturovanou, krajinářsky i přírodovědně cennou krajinu. Dnešní pestrost nivy je výsledkem jednak povodňového režimu posledního tisíciletí, a také výrazné změny prostředí po regulaci Labe. Nejvýraznější je vznik mrtvých ramen a tůní (bývalé koupaliště Grado, přírodní rezervace Hrbáčkovy tůně a další), které se postupně zazemňují a jsou zarůstány rákosinami. Hrbáčkovy tůně vznikly podobně jako Grado odříznutím labského meandru při regulaci řeky. Podstatným rozdílem oproti Gradu ale je, že kvůli chybějícím písčným plážím a bahnitému dnu nikdy nebyly intenzivně využívány k rekreaci.

Nivy Labe a Jizery se vzájemně zásadně liší. Tok Labe je v rovině a má nízkou rychlost. Povodně trvají déle a ukládá se při nich zejména jemný hlinitý materiál, zatímco Jizera má i u svého ústí charakter středního toku podhorské řeky. Její spád je rychlý a niva je užší než v případě Labe. Povodně trvají krátce, ale jsou prudké a sedimentuje při nich hlavně písek, který tvoří malé pahorky. Kromě řek Labe a Jizery se v území nacházejí i potok Výmola.

V nivě jsou rozšířeny druhově bohaté louky. Vznikaly mimo jiné na místech opuštěných řečišť, které zemědělci zasypávali zeminou. Rozloha a počet luk se měnily v důsledku rozorávání a během povodní, při nichž si řeky nacházely nová řečiště. Zvláštní péče je kvůli čerpání vody věnována lučním porostům v okolí káranské vodárny, které jsou pravidelně koseny. (Červinka, Sádlo 2004)

Nivu obklopuje typická velkozrnná krajinná mozaika s převahou polí a menšími plochami obcí, velkých lesních celků, a také drobných „stepních“ a písčítých lokalit.

Dnešní struktura poměrně jednotvárné polní krajiny vznikla v souvislosti s postupným zefektivňováním zemědělství, zánikem nejmenších obcí a zvětšení ostatních, silnějším odlesněním a integrací zemědělství do sítě velkostatků (, už od doby baroka).

Ve sledovaném území se nacházejí části lesních celků, Staroboleslavských lesů a Císařských lesů, které jsou největší v severovýchodním okolí Prahy a jsou významné i z rekreačního hlediska. Velký podíl rozlohy tvoří lesy původní, avšak lesnickými zásahy (v borové monokultury) pozměněný porost. Lesy se nacházejí zejména na písčitéch půdách nevhodných pro zemědělské využití. Střední částí protéká Jizera s úzkým pásem lužního lesa. Dalším lužním lesem je Lipovka v sousedství Grada (, vyhlášena chráněným územím už v roce 1946). Přirozený lesní porost typické polabské doubravy na šterkopískových terasách leží severně od Nového Vestce a je chráněn jako přírodní památka Černý orel. V horizontu desetiletí až století jsou zdejší lesy poměrně stabilní. Menší remízky a pásy stromů v polích a podél potoků většinou vznikly během posledních dvou set let na místě luk a neúrodných písčitéch polí a pastvin.

3.3. Etapy vývoje rekreačních funkcí krajiny Čelákovicka

Hlavním cílem návštěvníků hledajících v zájmovém území odpočinek byl a v současnosti také je komplex Staroboleslavských lesů. Ve druhé polovině 19. století vznikají lázně v Toušeni (, a také v blízké Houšťce,) využívající prameny železnaté vody a slatinu. Hlavní pozornost ale bude věnována řekám, říční krajině a proměnám rekreačních aktivit s nimi spojenými ve vztahu k ostatním způsobům jejich využívání. Téma léčebného lázeňství by si zasloužilo samostatnou práci a zde je zmíněno pouze okrajově.

Při využívání krajiny jde vždy o vztah mezi krajinou a společností s určitými potřebami. V důsledku několika zásadních společensko-politických převratů došlo v průběhu 20. století též ke změnám využívání krajiny, včetně rekreačního. Proto byly k vytyčení etap rekreační funkce krajiny použity základní historické mezníky českého společenského vývoje 20. století. Podobně jim odpovídá i členění vývoje druhého bydlení (, které má v okolí Čelákovic velký význam,) Vágnera a Fialové (2004) do pěti období. Kromě celospolečenského vývoje měla na sledované území vliv samozřejmě i řada procesů a událostí regionálního a lokálního měřítká.

Každému období odpovídá jedna kapitola, která obsahuje tři hlavní části. První z nich uvádí významné události a procesy v krajině Čelákovicka – jak v nejbližším okolí řek, tak kolem něj. Druhá část je věnována obecnějším podmínkám a kontextu vývoje rekreace v jednotlivých obdobích. Poslední odstavce se zabývají konkrétním stavem a změnami rekreační funkce na Čelákovicku.

3.3.1. Období před rokem 1918

Nejvýraznější rozdíl oproti dnešnímu stavu krajiny Čelákovicka představuje podstatně větší rozloha mokřadů a vodních ploch, a také jejich tvar, zejména Labe s jeho meandry, slepými rameny a tůněmi. Mnoho lidí se uživilo díky řece jako převozníci, rybáři, voraři, mlynáři, stavitelé náhonů, jezů, slupí, mlýnů a hamrů, jircháři, košíkáři, či obchodníci dopravující své zboží po vodě. Samozřejmě měla řeka velký význam i pro pole, lesy, a vesnice a města ve svém okolí.

Intenzivně se využívaly také mokřady jako pastviny a louky. Od 19. století byly četné slatiny přeměňovány na intenzivnější, hnojené louky, odvodňovány a rozorávány. Dnes již existují pouze jejich poslední zbytky. Hodnotné je malé rašeliniště západně od Čelákovic (pod Volmanovou vilou) s nivními loukami a vrbovými luhy. Také tudy kdysi protékalo labské rameno. Od konce 19. století je rašelinné, resp. slatinné bahno těženo jako léčebné medium pro lázně v Toušeni. (Sádlo, Červinka 2004)

Řeky Labe a Jizera nebyly pouze zdrojem obživy, ale během prudkých povodní si často nacházely nové cesty krajinou a působily hospodářské škody. Na Jizeře začaly soustavné úpravy řečiště až po velké povodni v roce 1904, na dolním toku prováděné v letech 1908 až 1913. Upravena byla pouze některá místa, kde byly odstraněny zátočiny a vyrovnáno řečiště pro rychlý odtok vody; břehy byly vydlážděny či zabetonovány. Naopak v klidných úsecích byla řece ponechána možnost vylít se na louky. (Křivánek 2003)

Zemědělství prodělalo v posledních 150 letech podstatné změny a s ním i krajina celého Polabí. Významný byl rozvoj cukrovarnictví v 70. letech 19. století. Střední Polabí a dolní Pojizeří patřily mezi oblasti vysoké koncentrace výroby cukru Rakouska-Uherska, které bylo součástí trojice největších světových producentů. V zájmovém území byl založen cukrovar roku 1868 v Toušeni. Osevní plochy cukrovky přesahovaly v tehdejším brandýském okrese 20 % orné půdy. Po vzniku první republiky se sice podíl

plach cukrové řepy o několik procent snížil, ale k zásadnímu poklesu pěstování došlo až v 80. letech 20. století (Červinka, Sádlo 2004).

Velmi důležité pro rozvoj Čelákovic bylo vybudování železničního spojení s Prahou v roce 1873. Jeho význam se však plně projevil se zpožděním až při rychlé industrializaci (Ve městě byly období 1903-1910 založeny tři průmyslové podniky.) a prudkém populačním růstu města na počátku 20. století. (Vlasák 1991)

Malá zemědělská osada Káraný se od svého založení více než 130 let prakticky nerozvíjela, neboť byla izolována od nejbližších obcí toky Labe a Jizery. Změna přišla na přelomu 19. a 20. století, kdy na sebe Káraný upoutal pozornost díky hydrogeologickým průzkumům, které vedly k nalezení kvalitního a bohatého zdroje pitné vody. Nezávadnou vodu totiž nutně potřebovalo epidemiemi sužované obyvatelstvo Prahy. (Křivánek 1997)

Podobná situace jako v Káraném byla v sousedním Novém Vestci. Obyvatelé pracovali v okolních lesích Zelená bouda a na svých drobných hospodářstvích. Lesy spolu s Jizerou a Labem byly také zde bariérou ve styku s okolními obcemi. (Křivánek 1997)

Co se týče obecných podmínek rozvoje rekreace a cestovního ruchu, tak v období před první světovou válkou postupně docházelo díky technickému a následně i kulturnímu pokroku v hospodářsky vyspělých státech k růstu selektivních a realizačních předpokladů. K selektivním předpokladům patřilo zvýšení životní úrovně i objemu volného času, zejména u části městského obyvatelstva, a souběžné zhoršení životního prostředí v rychle rostoucích velkoměstech. Podstatným realizačním předpokladem byl rozvoj železniční dopravy. (Vágner 1999) Na konci 19. století tak značně vzrostla obliba jednodenních výletů a pobytů. Mejsnarová (2004) uvádí, že „Téměř v každém městě najdeme zašlou slávu promenádních a výletních parků, lesoparků s výletní restaurací s orchestřištěm, kuželnou a dalšími místními atrakcemi.“

V Čelákovících a okolí se cestovní ruch a rekreace zatím příliš nerozvíjely. Došlo však k několika významným výše uvedeným změnám, které jsou důležité k pochopení vývoje rekreace v následujících obdobích. Tam budou také podrobněji rozebrány. Výjimkou byly malé lázně v Toušeni založené roku 1868, které využívaly pramen železnaté vody a od roku 1899 také sirnoželezitou slatinu z Čelákovic.

Nevelkému počtu obyvatel Čelákovic zatím k odpočinku stačil neupravený a travnatý levý břeh Labe (Vlasák 1991).

3.3.2. Období 1918-1945

Patrně nejvýraznějším zásahem do krajiny Čelákovicka byla regulace Labe, která byla realizována během 30. let. Regulace měla ochránit zvláště rolníky před následky povodní. Řeka byla napřimena prokopáním labského ostrova a koryto vydlážděno. Regulace měla výrazný dopad i na režim lužních lesů. Pravidelné povodně v nivě byly velmi omezeny snížením hladiny řeky v důsledku prokopání meandrů. Téměř zmizela jarní sedimentace přinášející od středověku úrodné povodňové hlíny. Nové kamenné břehy se ovšem hlínami zanášely, takže se alespoň na nich mohla částečně obnovit původní vegetace. K oživení břehů přispěl i člověk například výsadbou topolů po dokončení regulace. (Křivánek 2003)

Výstavba a provoz vodárny znamenaly výrazný podnět pro rozvoj zájmového území, zvláště na pravém břehu Labe. Již dříve přijížděli návštěvníci zejména kvůli Staroboleslavským lesům. Přivedení káranské vody do Prahy dne 1. 1. 1914 doprovázené silným ohlasem mezi lidmi a v tisku vedlo ke zvýšení zájmu Pražanů o poznání okolí nové vodárny, odkud kvalitní voda pocházela. Spojení obou labských i jizerských břehů však bylo zatím možné pouze přes přívozy, případně přes brod do Čelákovic. Vodárna zaměstnala přes 240 lidí, kteří se i s rodinami usazovali v Káraném a v Novém Vestci. (Křivánek 1998)

Období po konci 1. světové války bylo ve znamení zvýšeného zájmu o rekreaci a rozvoje turistiky a sportů. Navíc díky organizačně-technickým změnám v zemědělství a lesnictví a vyjímání ploch, původně určených pro zemědělské účely, bylo možné využít tyto plochy k rekreačním účelům. Bohatí měšťané si v zázemí velkých měst stavěli letní byty, zatímco příslušníci nižších vrstev budovali trampské osady, které skýtaly relativně levnější možnost rekreace. Vlastnictví rekreačního objektu se stalo módou a dokladem moderního životního stylu hlásajícího „návrat k přírodě“. Vedle rostoucího počtu vlaků přepravujícího rekreaty se začaly objevovat i automobily. Za války došlo ke stagnaci rekreačních aktivit. (Vágner 1999)

Obr. 2: Pláž říčních lázní „České Grado“, Čelákovice 20.-30. léta 20. stol.

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovicích

Obr. 3: Bývalá pláž u tůně Grado, Káraný 2008

Foto: Z. Janoušek

Zemědělské Polabí sice nemohlo konkurovat okolí řek jižně od Prahy „neporušeností“ přírody, ale bylo snadno dostupné a nabízelo kvalitní koupání, včetně množství souvisejících služeb, jejichž poskytování živilo významnou část obyvatelstva a hrálo značnou roli v rozvoji obcí.

Labská koupaliště Grado a také Na pastvách byla ve 20. a 30. letech díky čisté vodě a jemnému bílému písku velmi oblíbená (viz obr. 2, 3). Podstatným faktorem ovšem byla snadná dostupnost z Prahy po železnici, která umožňovala jednodenní výlet. Také Jizera byla, zejména v místech, kde odděluje Káraný a Nový Vestec, využívána

jako přírodní koupaliště. Místo chat byl tehdy v Káraném, Novém Vestci a Čelákovících k dispozici ve většině domů letní byt. (Křivánek 1997)

„Zlaté období“ říčních, slunečních a písčitých lázní České Grado je ohraničeno počátkem dvacátých a koncem třicátých let 20. století, kdy zdejší vyhlášené pláže navštívilo za neděli i dvacet tisíc lidí. K prvním jednoduchým úpravám pravého písčitého břehu Labe (v délce asi tří kilometrů) došlo kvůli rostoucímu počtu koupajících už v roce 1922. Ve stejném roce byla zdvojkolejněna pro Čelákovice důležitá železniční trať z Prahy do Lysé nad Labem, po které většina návštěvníků z Prahy přijížděla. (Vlasák 1991)

Obr. 4: Vila poslance Stříbrného, Káraný 20.-30. léta 20. stol.

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovících

Obr. 5: Chaty u bývalé vily poslance Stříbrného, Káraný 2008

Foto: Z. Janoušek

O dva roky později byla postavena lávka na ostrov, kde brzy začala vznikat osada víkendových chat. Jako první se v příznivých podmínkách okolí Grada a Jizery objevily tramské osady tvořené jednoduchými dřevěnými chatičkami. Jejich romantiku dodnes připomínají některé z názvů současných osad: Ztracená řeka, Hučící řeka, Měsíční řeka, Havaj, Pod hájovnou, Grado, Tři duby, Višňovka, U laguny, Komáří vrch, Arado. Chaty samotné však byly časem přestavovány, vybavovány elektřinou a dalším zařízením pro zvýšení pohodlí. Na koupališti byly zřízeny také kabiny, restaurace, přístaviště pro loďky a prodejní stánky (Vlasák 1991). Vilu si zde nechal postavit také poslanec Stříbrný (, viz obr. 4, 5).

Hospodářská krize 30. let spolu s pokračujícím projektem regulace Labe vedla ke snižování návštěvnosti koupaliště. Dokončení regulace Labe roku 1937 znamenalo uzavření labského ramena proudícího kolem písčité pláže, a tím její postupné zarůstání a zbahnění dna. V roce 1939 a také těsně po skončení druhé světové války byly podniknuty poslední, neúspěšné, pokusy o záchranu říčních lázní. (Vlasák, 1991) Při úpravách katastrálních hranic na počátku 50. let 20. století se stal bývalý labský ostrov součástí katastrálního území Káraný.

Noví obyvatelé Káraného – zaměstnanci vodárny – spolu s místními zemědělci, kteří se po pozemkové reformě na začátku 20. let snáze uživili, začali organizovat společenský život. V roce 1931 vzniklo v sousedství vodárny sokolské hřiště (; zrušeno v 60. letech kvůli stavbě sodovkárny). Ani pražští rekreanti se neoddávali pasivnímu odpočinku. Na společenství pražských truhlářů, kteří si v Káraném vybudovali ozdravovnu a řadu chat kolem dodnes stojícího „Zámečku“, navázal sportovní klub „Hoblíček“. Dalším byl sportovní klub S. O. J. (Spojené osady Jizerka). Tyto kluby pořádaly turnaje v odbíjené, košíkové a kopané, táboračky s programem i loutková a divadelní představení. (Křivánek 1997)

V Novém Vestci byl největší zájem o rekreaci také v meziválečném období. Oblíbené byly procházky lesem Houšťka a lukami podél Labe a Jizery se zastávkou v hospodě „Na Výletě“. Kromě toho se lovily koroptve, zajáci a divocí králíci. V roce 1933 byl na pozemku „na pastvách“ postaven hostinec s tanečním parketem, zvaný Bouda Jizerka, s písčítými a slunečními lázněmi. (Hyka, Hajleková 1998)

3.3.3. Období 1945-1968

Požadavky na ornou půdu se velmi výrazně promítly do změny krajiny v průběhu posledních padesátí let. Zcelování polí v padesátých letech 20. století se v rovinatém a úrodném Polabí neprojevovalo tak silně jako v jiných oblastech, protože už tehdy zde pozemky měly relativně velkou rozlohu a užší meze a zastoupení maloročníků bylo také nižší než ve výše položených částech státu. Hospodářsko-technické úpravy pozemků byly vedeny představou o moderní a (z hlediska maximalizace výnosů) efektivní zemědělské velkovýrobě. Úpravy zahrnovaly likvidaci remízků, polních kazů, mezí a meliorační zásahy (jako úpravy vodotečí, odvodnění, zatrubnění). Mizely polní cesty, z nichž některé byly lemovány trávnicemi a křovinami, a dále louky, považované za pozůstatky extenzivního způsobu hospodaření. Přímou v Čelákovcích se louky nacházely ve vrbě (přibližně v místě dnešního sportovního stadionu), v Nedanínách, v Rybníčkách (západně od nádraží) a v Čelakově (na již zmíněném rašeliništi pod Volmanovou vilou, viz Období před rokem 1918).

Po druhé světové válce došlo ke zvýšení potřeby rekreace obyvatel vlivem pokračující industrializace a urbanizace a s nimi spojenými civilizačními stresy. Zároveň vzrostly i příjmy, životní úroveň a obyvatelstva a od přelomu 60. a 70. let byl v Československu zkrácen pracovní týden na 5 dnů. Využívání rekreačních možností mimo velkoměstské prostředí bylo usnadněno rozvojem individuální motorizace, autobusové dopravy a obecně nízkými dopravními náklady. (Vágner 1999) Na druhou stranu v období po druhé světové válce zanikla téměř všechna zařízení jednodenní rekreace vzniklá na konci 19. století (, např. výletní parky s restauracemi dalšími místními atrakcemi) (Mejsnarová, 2004).

Zatímco pro velkou část území Česka mělo pro rozvoj druhého bydlení význam zejména vylidňování venkovské krajiny během urbanizace a využití nedosídlených domů po odsunu Němců, v okolí Čelákovic se žádný z těchto faktorů příliš neprojevil. Pro výstavbu chat bylo ale nyní možné využít bezprostřední okolí řeky, která se před regulací do svého okolí často vylévala. V letech 1953-1955 byl také v místě bývalého řečiště postaven stadion Míru s fotbalovým hřištěm a zařízeními pro atletické disciplíny (viz obr. 4, 5). Později přibyla hřiště házenou, volejbal, basketbal a tenisové kurty. (Vlasák 1991) Mezi káranskou vodárnou a Jizerou začala na místě borového lesa v polovině 20. století vznikat vilová čtvrť bohatších Pražanů Jizerka (Křivánek 1997).

Přes zahájení dopravy na Labi s loděmi o nosnosti 600 t v roce 1944 byla řeka využívána ke koupání až do 60. let. Zejména šlo o zachovanou 750 m dlouhou pláž s jednoduchým vybavením, kabinami zvanými „Šaldovky“. Poté již bylo koupání v řece kvůli silnému znečištění v podstatě znemožněno. Svrchní vrstva písku na bývalých plážích se časem zanášela humusem a zarůstala.

Výrazné podřízení řeky dopravní funkci přinesla 5. etapa úprav, zahájená roku 1963 a zahrnující úpravy řečiště (výrazné prohloubení u železničního mostu) a rekonstrukci zdymadel a plavebních komor pro potřeby přepravy energetického uhlí ze severních Čech do elektrárny ve Chvaleticích. Při běžném provozu tudy měsíčně proplouvalo kolem 400 lodí (Naučná stezka údolím Labe). Na druhou stranu se zvýraznil efekt Labe jako bariéry, protože už nebylo možné přebrodit. Vzhledem k tomu, že Jizera nebyla na rozdíl od Labe splavňována pro velké lodě, zůstalo zde mělké řečiště, ve kterém se mohou koupat i menší děti.

Stručný přehled rekreačních funkcí uvádí Rajonizace cestovního ruchu ČSSR (Kotrba 1968), v níž mezi 67 oblastmi cestovního ruchu figuruje i Staroboleslavsko, jehož součástí je i zájmové území této práce. Hlavní funkcí oblasti byla letní krátkodobá rekreace a turistika, ostatními funkcemi pak vodní turistika, vodní sporty, myslivost, rybolov a lázeňská léčba (85 lůžek v Toušeni). Síť značených turistických cest byla středně hustá. Kromě turistiky a lázeňství s celoročním významem měla oblast využití 180 dní v roce (letní sezónnost). Sportovní rybáři nacházeli vhodné podmínky v labských tůních, ale honitba byla pouze průměrná (zajáci, srnci, bažanti), což bylo způsobeno také povodněmi. Například v důsledku povodně na již regulovaném Labi i Jizeře roku 1958 uhynulo 90 % lesní zvěře (Hyka, Hajleková 1998). Také některé změny v zemědělství situaci ještě zhoršily (viz Období 1969-1989).

Podle kvality, podmínek, významu, sezónnosti, rozsahu a počtu funkcí však Staroboleslavsko spadalo do IV. (nejnižší) kategorie. To znamenalo nižší základní podmínky pro cestovní ruch, ale vhodnost pro rekreaci a krajský význam funkcí. Značná část polabské nížiny, včetně okolí Neratovic a Nymburka v sousedství Staroboleslavska, byla ovšem označena jako území mimo oblasti cestovního ruchu, které nesplňuje přírodní, hygienické a klimatické požadavky, a kde se tedy výrazně uplatňují faktory vylučující rekreační využitelnost vhodných ploch.

Obr. 6: Stadion míru postavený v 50. letech 20. století

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovících

Obr. 7: Stadion míru, 2008

Foto: Z. Janoušek

3.3.4. Období 1969-1989

V krajině vně nivy převažovala výrobní funkce, byla intenzivně zemědělsky využívána a nacházelo se v ní minimum rozptýlené zeleně (Dohnal et al. 1985). Velice negativním jevem působícím na životní prostředí Čelákovicka byla extrémní chemizace zemědělství, která byla státem dotována a zvláště v 70. letech považována za ukazatel pokrokovosti. Jejím následkem bylo snížení stavů nebo dokonce vyhubení mnoha druhů rostlin a živočichů. Viditelné je například vymizení koroptve, které se v Čelákovících

v polovině 19. století lovilo 500-1000 kusů (Paměti Antonína Ferlesa 1904, cit. v Červinka, Sádlo 2004), ale i snížení stavů ostatních druhů lovné zvěře. Dále kvůli živinám z hnojiv vyplavovaným do povrchových vod byly na ústupu původní druhy břehové vegetace.

V 70. letech proběhla v Čelákovících rekonstrukce a modernizace zdymadla s plavební komorou. Roku 1977 pak byla zahájena lodní přeprava uhlí do elektrárny ve Chvaleticích, což vedlo k dalšímu znečištění labské vody.

Období po invazi vojsk Varšavské smlouvy bylo zároveň dobou největšího rozmachu českého chataření a chalupaření. To představovalo ve zostřené politicko-spoločenské situaci únik do vlastního soukromého prostředí, pryč z odosobněných městských podmínek a vztahů. Chataření se také stalo módní a prestižní záležitostí a symbolem postavení.

Důležitá byla i možnost seberealizace při stavbě a údržbě objektů a při zahrádkaření, které alespoň částečně nahrazovalo nedostatky trhu. Enormní a světově ojedinělý byl rozvoj chatových osad (v Česku až 8 000 nových objektů ročně) a objekty druhého bydlení celkem představovaly 75 % ubytovací kapacity cestovního ruchu. V Praze a dalších velkoměstech vlastnilo chatu či chalupu přes 25 % domácností.

Významný je rozdíl v hodnocení vlivu chataření a chalupaření. Chalupaření působí spíše kladně na udržení struktury sídel, jednotlivých objektů, základní infrastruktury a služeb v malých obcích. Naopak chatové osady, které v zájmovém území silně převažují, přispívají k degradaci krajiny.

Hlavní ani ostatní rekreační funkce krajiny se od předchozí rajonizace (Kotrba 1968) téměř nezměnily. Podle Dohnala et al. (1985) tyto funkce nejvíce ohrožovala narušenost životního prostředí. 8 % oblasti cestovního ruchu Staroboleslavsko bylo hodnoceno jako silně narušené. Významné bylo znečištění ovzduší i vodních toků, zejména Labe. Z rekreačního využití byla vyloučena rozsáhlá ochranná pásma zdrojů vodárny v Káraném (, tj. 18 % území Staroboleslavska). Díky tomu bylo toto prostředí chráněno před individuální rekreační i jinou výstavbou a dalším narušením. Velký lesní komplex při dolním toku Jizery byl označen za jednotvárný, ale kvůli nedostatku zeleně v okolní krajině zemědělské krajině za monumentálně působící. Naopak harmonický ráz, i když jen se základní estetickou hodnotou, si zachoval nivní luh na dolním toku Jizery a při soutoku řek. (Dohnal et al. 1985)

Možnosti rozvoje vybavenosti v oblasti byly považovány za omezené. Plochy, které měly přírodní předpoklady pro rekreační využití totiž sloužily vysoce koncentrované individuální rekreaci. (Dohnal et al. 1985)

V 80. letech byla zazemňující se tůň Grado vybagrována a provizorně upravena, aby mohla dále sloužit sportovnímu rybolovu. Zlepšených podmínek využili alespoň na čas chataři a místní obyvatelé ke koupání, i když návštěvnost již byla samozřejmě mnohem nižší než ve 20. letech. V průběhu 90. let však voda opět přestala být ke koupání vhodná.

V Novém Vestci byl roku 1984 zřízen park u Jizery na místě louky a prutníku (později osázeného ovocnými stromy). Bouda Jizerka byla přestavěna a okolní terén vyrovnán navážkou, což podle Hyky a Hajlekové (1998) znehodnotilo půvab tohoto místa.

3.3.5. Období po roce 1989

Krajina Čelákovicka je stále intenzivně zemědělsky využívána. I když Křivánek (1997) uvádí, že v okolí Káraného byla zemědělská výroba nízká a většina polí neobdělávána, přičemž některé pozemky působily zanedbaně a snižovaly dojem z okolní krajiny. Polní kultury jsou mimo labskou nivu a velké lesní celky výrazně převažujícím biotopem a ostatní typy prostředí jsou pouze ostrovy v jeho rámci. V 90. letech prodělalo zemědělství podstatnou změnu. Na jedné straně došlo k výraznému poklesu poptávky po nepotravinářské pšenici, víceletých pícninách, a také k hromadnému zániku cukrovarů. Naopak podstatně vzrostlo pěstování zeleniny, dále vznikly jahodníkové plantáže a plochy řepky pro výrobu bionafty. (Červinka, Sádlo 2004)

Podle Červinky a Sádla (2004) se ani v současnosti druhová pestrost v polní krajině nezvyšuje a dřívější negativní trendy spíše sílí. Navíc dochází k degradaci polních cest a potoků, které ozvláštňují jinak poměrně jednotvárnou krajinu velkých lánů. Jsou zaváženy odpadky a zarůstají rumištní vegetací.

Červinka, Sádlo (2004) dokonce krajinu mezi Prahou – Satalicemi, Zápy, Čelákovickami, Horoušany a Zelenčem označují za denaturovanou (tj. odpřírodněnou). Řadí ji z hledisek druhového bohatství a zároveň kvality životního prostředí mezi nejméně pestré a hodnotné v celém Česku.

Grado se změnilo v bahnitou tůň s rákosinami a vodními rostlinami. Z větší části je obestavěné chatami a postupně se mění v eutrofní močál, navíc zavážený zahrádkářským odpadem (Červinka, Sádlo 2004). Zatímco bývalé pláže zarůstají, Grado je stále oblíbeným místem rybářů a pěších turistů. Sádlo, Červinka (2004, s. 99) vidí budoucnost Grada takto: „Současný stav je přirozeným a neodstranitelným důsledkem zazemňování tůň – za další století zbude z původního ramena jen mokrá rákosina.“

Od své výstavby dodnes výrazně ovlivňuje vzhled a využití krajiny káranská vodárna. Lesy dnes v okolí Káraného skrývají velké vsakovací nádrže a jímací studny umělé infiltrace. Podél Jizery až ke Dražicím a částečně i podél Labe se nachází asi 650 vrtaných studní přirozené infiltrace. Celá jímací oblast zaujímá přibližně 33 km². (Křivánek 1998)

Od 90. let v obcích zájmového území probíhá rozsáhlá výstavba rodinných domů a Káraný dokonce plánuje nové centrum obce s přibližně stem nových domů. Naopak s další výstavbou objektů individuální rekreace už se příliš nepočítá.

Po roce 1989 nastala stagnace výstavby objektů druhého bydlení a na většině území Česka se jejich počet mírně snížil (, naopak v pohraničí a v Jižních Čechách vznikly objekty nové). V důsledku společenských a ekonomických změn poklesl podíl volného času obyvatel, ale zároveň se rozšířily možnosti jeho využití díky novým formám rekreace. Mnohé obavy o další osud objektů druhého bydlení se nenaplnily a podíl domácí rekreace po čase opět stoupl.

Velký význam pro změnu funkcí krajiny má transformace krátkodobých návštěv objektů druhého bydlení v sezónní a trvalý pobyt. Ke stírání rozdílů mezi trvalým a druhým bydlením dochází zejména u důchodců, manželských párů a mladých rodin. Právě Čelákovicko se snadnou dostupností Prahy k tomu nabízí vhodné podmínky.

Krajina Čelákovicka v současnosti slouží nejen k odpočinku řady Pražanů, ale je také důležitým rekreačním zázemím blízkých měst a obcí, Čelákovice, Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi a dalších. Podobně jako v předchozím období jsou nejčastějšími rekreačními aktivitami rybaření, různé sporty včetně vodních, procházky a projížďky na kole či na koni podél řek a lesními cestami a práce na chatách a zahrádkách (Křivánek 1997).

V podstatě podél celého toku Labe v zájmovém území najdeme doklady o rekreační funkci vodního toku i jeho nivy. Na levém břehu, kde je soustředěna výrazná většina trvale žijících obyvatel to (po proudu řeky) jsou: tenisové kurty s pískovnou u

Jiřiny, zahrádkářská kolonie u průmyslového podniku Kovohutě, přístaviště rekreačních lodí u čelákovických zdymadel, chaty na ostrůvku, který vznikl mezi mlýnským náhonem a regulovaným labským řečištěm. Pod zdymadly stojí Stadion míru se sportovním areálem, kde byl v minulosti plánován i zimní stadion a plavecký bazén, který byl nakonec postaven uvnitř města, dále pískovna Malvíny, tenisový klub Lázně Toušeň, hřiště TJ Sokol a jacht klub.

Obr. 8: Pláž vzniklá po regulaci Labe, Káraný 2008

Foto: Z. Janoušek

Obr. 9: Bývalá pískovna Malvíny (Mezi mosty), Lázně Toušeň 2008

Foto: Z. Janoušek

Pravému břehu dominují chatové osady, v nichž se nachází i množství někdy na první pohled skrytých menších hřišť, a samozřejmě tůň a dříve zmíněná chráněná území, využívaná i k procházkám. V Káraném se dnes v místě někdejší ozdravovny pražských truhlářů nachází sportovní areál s tenisovými kurty a hřištěm a v Novém Vestci byly obnoveny říční lázně u boudy Jizerka, které byly navštěvovány až do roku 1960.

Výstavba čistíren odpadních vod podél Labe, uzavření řady průmyslových podniků a nižší používání chemických prostředků v zemědělství měly za následek výrazné zlepšení kvality vody v řece v průběhu 90. let. Roku 1996 také byla ukončena lodní přeprava uhlí do elektrárny ve Chvaleticích. Díky tomu se mohl roku 2002 konat První mezinárodní koupací den na Labi, kterého se zúčastnilo na celém toku okolo 100 000 lidí (z toho asi 10 - 15 000 koupajících se) a v Česku asi desetina těchto počtů (labe.ařnika.org). Labe, včetně svých tůní a ramen, dnes slouží také sportovnímu rybolovu. Patrně nejvíce koupajících v současnosti navštěvuje jezero Malvíny vzniklé těžbou písku, které slouží také rybaření a kempování. Koupání v řekách dnes ale musí čelit mnohem větší konkurenci než za první republiky- od domácích bazénů, přes plavecké areály a akvaparky až po skutečná mořská letoviska.

Zájmovým územím prochází významná dálková cyklotrasa podél Labe. Roku 2005 byla založena obecně prospěšná společnost Zlatý pruh Polabí, která vypracovala projekt rekreační plavby z Německa do Pardubic. Součástí mají být přístaviště (, jedno z nich v Čelákovících), cyklostezky, půjčovny kol, ubytování a propagace turistických cílů podél řeky. (Studnička 2007)

Zatímco pro vodní sporty představují řeky nezbytné prostředí, při procházkách, projížďkách i dalších aktivitách představuje výraznou bariéru. Původní přívozy, které dříve byly pro místní obyvatele jediným spojením břehů a s přibývajícím počtem rekreantů stále více sloužily i jim. Postupně však všechny zanikly a kromě mostu mezi Káraným a novým Vestcem byl k dispozici pouze přechod přes čelákovická zdymadla. V letech 1997-2000 byla připravena a realizována stavba lávky mezi Lázněmi Toušeň a Káraným, která je hojně využívána turisty i cykloturisty. Také v Čelákovících se v současnosti plánuje stavba podobné lávky.

4. Závěr

Základní otázky práce jsou, jak a proč se měnila rekreační funkce krajiny okolí Čelákovice v kontextu celkových proměn zdejší krajiny. Použité metody, tedy vyhledání, zpracování a srovnání informací získaných z regionálních publikací, odpovídající odborné literatury, starých a současných fotografií, směřovaly ke zodpovězení těchto otázek. V této práci jsou popsány změny krajiny, které mohly mít vliv na rekreaci v zájmovém území. Jelikož se sledování rekreačních funkcí omezilo na říční nivu, hrály zde významnou roli změny říčního toku. Vývoj je stručně shrnut v následujících větách.

Od počátku 20. století na levém břehu Labe (Čelákovice, Lázně Toušeň) rostl počet obyvatel, průmyslové podniky, zvyšovala se intenzita zemědělské výroby. Jedním ze základních faktorů rozvoje byla železnice. Na pravém břehu (Káraný, Nový Vestec) se obce kvůli své izolovanosti dlouho populačně ani hospodářsky nerozvíjely. Zde se impulsem pro rozvoj stala výstavba vodárny pro Prahu, která přilákala i množství návštěvníků. Období po první světové se podstatně zvýšil zájem o sporty a obliba výletů. 20. a počátek 30. let jsou érou prosperity místních říčních lázní České Grado. To však skončilo s regulací Labe, hospodářskou krizí a následnou 2. světovou válkou. I přes několik pokusů už se nepodařilo zachránit ani obnovit.

V letech 1945-1968 dále stoupal počet chat, což bylo významné zejména pro malé obce, které měly dostatečné prostorové kapacity pro další výstavbu. Po roce 1968 v reakci na společenské změny přibývaly další objekty individuální rekreace. Kvůli dopravě uhlí do Chvaletic bylo prohrabáno do Labe, čímž se dále snížila jeho vhodnost ke koupání. Po roce 1989 došlo k poklesu intenzity zemědělství, která v minulých obdobích snižovala možnost rekreačního využití zemědělské krajiny. Po těžbě štěrkopísku vzniklo rekreačně využívané jezero Malviny. Růst počtu objektů individuální rekreace se zastavil, zato začaly vznikat nové čtvrti rodinných domů.

Bylo uvedeno, že návštěvnost lázní České Grado byla za jednu neděli až 20 000 (Vlasák 1991), zatímco v současnosti se v chatách Káraného rekreuje přibližně 5 000 lidí (Křivánek 1997). Zdejší krajinou však prochází a projíždí ještě řada turistů a cykloturistů, řeky jsou využívány k vodním sportům, tůně k rybaření, na březích stojí sportovní areály. I tak by bylo snadné propadnout pesimistickému pohledu, že rekreační funkce krajiny byly změnami v krajině výrazně omezeny. Regulace Labe sice znamenala velice citelný zásah do krajiny i její rekreační funkce, s jejím dokončením

k zániku rekreační funkce nedošlo. Většina míst, u kterých byla na starých fotografiích zaznamenána rekreační funkce je k rekreaci využívána i v současnosti. Co se ale změnilo je typ rekreačních aktivit a intenzita využívání. Výraznou roli ve změně hrál vývoj společenských požadavků na rekreaci a možností jejich naplnění.

Důležitým se ukázalo rozlišení více rekreačních funkcí majících na krajinu odlišné nároky. Lidé, kteří dříve přijížděli za koupáním mají dnes mnohem více a lákavějších nabídek, než je regulované Labe, přestože už je mnohem čistější než v minulosti. Naopak chatové osady jsou dodnes přetrvávajícím svědectvím atraktivity labských a jizerských koupališť ve 20. a 30. letech 20. století. Jejich postupné rozšiřování a modernizace pak dokládá trvající zájem o pobyt ve zdejší krajině, a tedy kontinuitu jejich rekreačních funkcí. Chataři jezdí dál za procházkami v místních lesích, rybařením a dalšími rekreačními aktivitami. I možnost koupání zůstala zachována (, např. Malvíny). Od 90. let se však zvyšuje zájem o sezónní a trvalé bydlení v chatách.

Otázkou je, do jaké míry stojí za nepříliš vysokou návštěvností oblasti (kromě chatařů) atraktivita přírodních podmínek a lidské zásahy do krajiny. Sádlo a Červinka (2004) totiž vidí zásadní problémem v nedocenění a zanedbanosti hodnot zdejší krajiny, což lze zobecnit pro české nížiny vůbec. Podle těchto autorů je odpověď mnohých Pražanů na otázku, kam jezdí za přírodou, následující: „No na Šumavu. U Čelákovice máme jenom chatu a vypravujeme se tam na ryby, na houby, jezdit na kole a koupat se. Ale přírodu – tu u Labe nehledejte.“ (Sádlo, Červinka 2004, s. 58).

5. Použitá literatura a zdroje

- DANDA, J. (2004): 1. změna územního plánu sídelního útvaru města Čelákovice. A.D.O. Praha, Praha, 120 s.
- DEJMAL, I. ET AL. (1999): Letem českým světem: obraz proměny českých zemí v odstupu století 1898-1998. Studio JB, Lomnice nad Popelkou, 667 s.
- DOHNAL, V. ET AL. (1985): Rajonizace cestovního ruchu ČSR. Merkur, Praha, 167 s.
- FIALOVÁ, D. (2000): Transformace druhého bydlení (v zázemí Prahy). Disertační práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha, 130 s.
- FIALOVÁ, D., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2007): Historickogeografická analýza změn funkčního využití břehů Vltavy (v období od přelomu 18. a 19. století do současnosti). Historická geografie, 2007, č. 34, s. 307-317.
- GARDAVSKÝ, V. (1976): Geografie individuální víkendové rekreace v ČSR. Acta Universitatis Carolinae Geographica, 1975, č. 1-2, s. 123-128.
- HAVRLANT, M., BUZEK, L. (1985): Nauka o krajině a péče o životní prostředí. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 132 s.
- HYKA, J., HAJLEKOVÁ, Z. (1998): Vítejme Vás v Novém Vestci. Obecní úřad Nový Vestec, Nový Vestec, 32 s.
- JELEČEK, L. (2001): Konference „Tvář naší země: krajina domova“. Praha a Průhonice v únoru 2001. <http://klaudyen.psomart.cz/clanek.php?id=33> [cit. 8. 3. 2008]
- KOTRBA, M. (1968): Rajonizace cestovního ruchu v ČSSR. Merkur, Praha, 241 s.
- KŘIVÁNEK, O. (1997): Káraný 1777-1997. Obecní úřad Káraný, Káraný, 24 s.
- KŘIVÁNEK, O. (1998): Osmdesát pět let vodárny v Káraném: 1914-1999. Pražské vodovody a kanalizace, Káraný, 32 s.
- KŘIVÁNEK, O. (2003): Káraný: krajina mezi Labem a Jizerou. Iva Vodáková, 2003, 240 s.
- LIPSKÝ, Z. (1998): Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů. Karolinum, Praha, 130 s.
- LIPSKÝ, Z. (2000): Sledování změn v kulturní krajině: učební text pro cvičení z předmětu Krajinná ekologie. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 71 s.
- LÖW, J., MÍCHAL, I. (2003): Krajinný ráz. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 551 s.

MEJSNAROVÁ, J. (2004): Rekreační funkce v území: rekreační aktivity z pohledu územního. http://dokumenty.mejsnarova.cz/vyzkum/C_-_promeny_rekr_funkce_-_vyzkum_PUBLIKACE.pdf [cit. 5. 4. 2008]

SÁDLO, J., ČERVINKA, Z. (2004): Přírodní poměry okolí Čelákovic: krajina, vegetace, člověk. In: Špaček, J. (ed): 100 let Městského muzea v Čelákovicích. Městské muzeum v Čelákovicích, Čelákovice, s. 57-111.

SKLENIČKA, P. (2003): Základy krajinného plánování. Naděžda Skleničková, Praha, 321 s..

STUDNIČKA, P. (2007): Obecně prospěšná společnost Zlatý pruh Polabí. Zpravodaj města Čelákovic, březen 2007, s. 4.

VÁGNER, J. (1999): Geografické aspekty druhého bydlení v České republice. Disertační práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha, 215 s.

VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. A KOL. (2004): Regionální diferenciacie druhého bydlení v Česku. Univerzita Karlova, Praha, 286 s.

VLASÁK, E. (1991): Polabské město Čelákovice. Městský úřad Čelákovice, Čelákovice, 192 s.

VYSTOUPIL, J. ET AL. (2007): Návrh nové rajonizace cestovního ruchu ČR. Masarykova univerzita, Brno, 98 s.

Ostatní zdroje:

Archiv Městského muzea v Čelákovicích (fotografie)

Archiv O. Křivánka (fotografie)

MOTYKOVÁ, K. ET AL.: Naučná stezka údolím Labe.

Živé Labe – Slavnosti Labe. <http://labe.arnika.org/koupaci.shtml>

6. Přílohy

Obr. 10: Přívoz na České Grado, Čelákovice 1920

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovicích

Obr. 11: Lávka na České Grado, Čelákovice 20.-30. léta 20. století

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovicích

Obr. 12: Místo kde stávala lávka na České Grado, Čelákovice 2008

Foto: Z. Janoušek

Obr. 13: Labe u podniku Stabenov (dnes Kovohutě), Čelákovice 20.-30. léta 20. století

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovicích

Obr. 14: Labe u podniku Kovohutě, Čelákovice 2008

Foto: Z. Janoušek

Obr. 15: Zahrádkářská kolonie u podniku Kovohutě, Čelákovice 2008

Foto: Z. Janoušek

Obr. 16: Bouda Jizerka, Nový Vestec 30. léta 20. století

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovících

Obr. 17: Bouda Jizerka, Nový Vestec 2008

Foto: Z. Janoušek

Obr. 18: Řeka Jizera nad boudou Jizerkou, Nový Vestec 2008

Foto: Z. Janoušek

Obr. 19: Železniční most, Čelákovice 20. léta

Zdroj: archiv Městského muzea v Čelákovicích

Obr. 20: Zaslepování pravého labského ramena, Čelákovice 1937

Zdroj: archiv O. Křivánka

Obr. 21: Železniční most, Čelákovice 2008

Foto: Z. Janoušek